

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2019 | 4. SZÁM
LXI. ÉVFOLYAM

B. Halász Éva

A decima et nona az Anjou- és a Zsigmond-korban

Lakatos Bálint

Követek és követségek a Jagelló-korban

Baros-Gyimóthy Eszter

*Özvegy nők és új családjaik egy 18. századi
gömöri mezővárosban*

Erdélyi Gabriella

Esterházy Miklós mint családfő

Deák Ágnes

*Kísérlet a hivatali nyelvhasználat szabályozására
Magyarországon 1865-ben*

Andreas Schmidt-Schweizer

A magyar–német államközi kulturális kapcsolatok (1949–1989)

*A trianoni béke a magyar, román és szlovák
történeti gondolkodásban*

TARTALOMJEGYZÉK

LXI. évfolyam, 2019. 4. szám

TANULMÁNYOK

- B. Halász Éva** · A *decima et nona* az Anjou- és a Zsigmond-korban 571
- Lakatos Bálint** · A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526) 593
- Mikó Gábor** · Oláh Miklós formuláskönyve. Bevezető tanulmány egy készülő kiadáshoz 617
- Baros-Gyimóthy Eszter Márta** · Özvegy nők és új családjaik egy 18. századi gömöri mezővárosban 633
- Erdélyi Gabriella** · Esterházy Miklós mint családfő: utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiában és mozaikcsaládban 657
- Deák Ágnes** · Kísérlet a hivatali nyelvhasználat szabályozására Magyarországon 1865-ben 681
- Andreas Schmidt-Schweizer** · A hidegháború és a német kérdés ütközőzónájában. A Magyar Népköztársaság és a két német állam közti kulturális kapcsolatok (1949–1989) 703
- Zahorán Csaba** · „Addig a békesség, míg szomszéd akarja” Trianon és a magyar-szomszéd viszony napjainkban 731
- Marius Diaconescu** · A „teljes nemzeti szabadság” az 1918. december elsejei gyulafehérvári határozatban 745
- Ondrej Ficeri** · Vállalni a felelősséget Trianonért 763
- Romsics Gergely – Zahorán Csaba** · Útkereső történések. Megjegyzések egy lezáratlan eszmecsere naplójára 777

**A „TELJES NEMZETI SZABADSÁG”
AZ 1918. DECEMBER 1–I GYULAFEHÉRVÁRI HATÁROZATBAN**

MARIUS DIACONESCU

”COMPLETE NATIONAL LIBERTY”
IN THE DECLARATION OF ALBA IULIA OF 1 DECEMBER 1918

The paper of Marius Diaconescu analyses the debate that has been launched by the Romanian assembly held at Gyulafehérvár on 1 December 1918 and its consequences. For the declaration, which announced the secession of the Romanians of Hungary and their joining of Romania, was interpreted in different ways by the Hungarian and Romanian politicians. For, whereas the former interpreted the points of the declaration as an engagement for a more equitable minority policy, the latter read them as an autonomy based on ethnicity. This difference has determined Hungarian and Romanian attitudes to the anniversary of the assembly – and to the Transylvanian question in general – ever since.

Keywords: National Assembly of Alba Iulia, minority rights, national self-determination, autonomy

Az erdélyi románok képviselői által Gyulafehérváron [Alba Iulia], 1918. december 1-én elfogadott határozat lefektette „az új Román Állam megalkotásának” néhány „alapelvét”, amelyek közül egyesek a kisebbségek védelmét is érintették:

1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.
2. Egenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes felekezetei számára.¹

Marius Diaconescu, PhD, oktató, Bukaresti Egyetem.

¹ Az 1918. december elseji Egyesüleysi határozatnak több kiadása is van, mind a korabeli román sajtóban, mind pedig a történelmi forrásgyűjteményekben. A határozat magyar nyelven a budapesti napilapokban jelent meg, amelyek tudósítokat küldtek Gyulafehérvárra, mint például: Gyulafehérvárt kikiáltották Nagyromániát. *Az Újság* 1918. december 3. Az itt idézett III/1. és III/2. pont magyar változatának forrása: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Székelyudvarhely, 1994. 209. [Az eredeti román szöveg az anyanyelven történő igazságszolgáltatáshoz való jogot is magában foglalja – szerk. megj.]

Ezek a Gyulafehérváron deklarált elvek az utóbbi években felkavarták a politikusok képzeletét, akik azt állítják, hogy Románia nem tartotta be az 1918. december 1-én vállalt kötelezettségeit, úgy vélvén, hogy az illető szöveg autonómiát adott az erdélyi magyaroknak.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (= RMDSZ) 1990 óta jelen van Románia összes törvényhozásában. Képviselői és szenátorai a román nemzeti ünnep alkalmából, a bukaresti parlamentben tartott ünnepi ülések többségén felszólaltak. A parlament az a hivatalos szószék, amelyen a politikusok kinyilvánítják pártjuk álláspontját, ekképp képviselve annak hivatalos pozícióját. Beazonosítottam azokat a beszédeket, amelyek a nemzeti ünnepnek szentelt 11 ülésen hangzottak el 1990 és 2006 között – az RMDSZ képviselői mindegyiken felszólaltak. 2006-ig a magyar képviselők politikai és kulturális jogokra vonatkozó igényeik megindoklásaként hivatkoztak az 1918-as dokumentumra a román parlamentben, de sohasem állították, hogy 1918. december 1-én, Gyulafehérváron területi autonómiát ígértek volna az erdélyi magyaroknak.²

Az RMDSZ hivatalos diskurzusa viszont 2006-ban megváltozott. Becsek-Garda Dezső Kálmán, aki már 1999-ben és 2001-ben is felszólalt, egy új értelmezését fedezte fel a gyulafehérvári határozatnak. Most azt állította, hogy az utóbbi 88 év folyamán a magyar kisebbség autonómiára vágyott, érvként pedig a határozat II. pontját hozta fel: „A nemzetgyűlés az általános választói jog alapján választandó alkotmányozó gyűlés összeülési ideiglenes autonómiát tart fenn e területek lakosai számára.”³ A magyar képviselő durván összekevert két dolgot. A Gyulafehérvári határozat ugyanis ideiglenes autonómiáról döntött a Romániával egyesült egész Erdély számára, az általános választásokig terjedő időszakra, ennek érvényesítésére pedig felállt az ideiglenes kormányzati hatáskörökkel felruházott Kormányzótanács [Consiliul Dirigent]. A határozatban említett ideiglenes autonómia tehát semmi esetre sem vonatkozik az erdélyi magyarok autonómiájára.

Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy a politikusnak komoly történeti hiányosságai vannak. Becsek-Garda Dezső Kálmán hozzáállásának változása, aki korábban – 1999-ben és 2001-ben – egyáltalán nem mondott semmit az autonómiáról, az RMDSZ politikájának hivatalos, 2006-tal kezdődő változását tükrözi, amelyet a Székely Nemzeti Tanács autonomista tevékenységének fokozódása váltott ki.

Az utóbbi évtizedben az 1918. december 1-i egyesülés kapcsán megnyilvánuló magyar politikusok úgy értelmezik a „teljes nemzeti szabadság” kitételt az egyesülési határozat szövegében, mint amely területi autonómiát ígért az erdélyi magyarok számára. A poli-

² 1990. július 27. Borbély Ernő: *Marea Unire în Parlamentul României*. Ed. Gheorghe Sbârnă. Târgoviște, 2017. [2. jav. kiad.] 203–204.; 1990. december 1. Szócs Géza: uo. 218–220.; 1991. november 28. Bárányi Ferenc: uo. 242–243.; 1992. december 30. Verestóy Attila: uo. 264–266.; 1993. november 30. Markó Béla: uo. 301–302.; 1997. november 27. Verestóy Attila: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno2015.stenograma?ids=5021&idm=1&idl=1>. (Legutóbbi megtekintés: 2018. augusztus 21.); 1998. december 1. Markó Béla: *Marea Unire*, 392–393.; 1999. november 30. Becsek-Garda Dezső Kálmán: lásd *1 Decembrie 1918. 90 de ani de la Marea Unire. Discursuri parlamentare*. Ed. Petre Dan-Străulești. București, 2008. 442–443.; 2001. november 28. Becsek-Garda Dezső Kálmán: *Marea Unire*, 435.; 2002. november 28. Székely Ervin Zoltán: uo. 458–459.; 2003. november 27. Markó Béla: *1 Decembrie*, 497–498.

³ Nagy: *A kisebbségek*, 209.

tikusok nyilatkozatai a 2018-as egyesülési centenárium közeledtével még árnyaltabbakká váltak.⁴ A politikusok narratívája pedig bekerült a nyilvánosságba.

Napjaink politikusainak véleményei arra készítették, hogy megvizsgáljam az 1918-as év végének, a kisebbségek védelmével kapcsolatos politikai diskurzusát, azzal a céllal, hogy megértsük a december 1-én kimondott elvek genezisét és jelentését. A gyulafehérvári határozat értelmezését a korabeli eszmék és mentalitás prizmáján keresztül kell elvégezni – az abban az időszakban megjelent beszédek, interjúk és véleménycikkek ugyanis sokkal közelebb állnak az igazsághoz, mint az aktuális politikai harcokból eredő mai értelmezések.

A román politikusoknak a kisebbségek védelmére vonatkozó, 1918-as véleményei három kiemelt pillanatban fogalmazódtak meg: 1. a Jászi Oszkárral folytatott aradi tárgyalásokon; 2. az 1918. december 1-i gyulafehérvári beszédekben; 3. a közvetlenül az egyesülés után megjelent interjúkban.

A román politikai vezetőket már az Erdély Magyarországtól való elszakadására irányuló akciók kezdetétől foglalkoztatta a politikai és kulturális szabadság biztosításának kérdése az együtt élő nemzetiségek számára. Ahogy több alkalommal is kimondták, a románok nem akartak elnyomottakból elnyomókká válni. Ez az alapelv határozta meg az erdélyi román vezetők politikáját a kisebbségi kérdésben.

A kisebbségi kérdés az aradi tárgyalások idején

1918. november 9-én, a Központi Román Nemzeti Tanács (= KRNT) táviratot küldött a budapesti magyar kormánynak, amelyben a Woodrow Wilson amerikai elnök nyilatkozatában kifejtett nemzeti önrendelkezési elvre hivatkozva kérte a román többségű magyarországi és erdélyi vármegyék fölötti fennhatóság békés átadását. A magyar kormány erre tárgyalásokat kezdeményezett a KRNT-vel, és Aradra küldött egy delegációt, Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter vezetésével, azzal a céllal, hogy mérsékelje a románok követeléseit.⁵ Az aradi és a budapesti magyar sajtó, csakúgy, mint

-
- ⁴ A sajtó bővelkedik az ilyen nyilatkozatokban, lásd például: „Tőkés László megemléktette, hogy az Erdély és Románia egyesülését kimondó 1918-as gyulafehérvári román nagygyűlés autonómiát ígért a magyarságnak.” Orbán Viktor Tuszványoson: „jól döntsének” Románia polgárai a népszavazáson. *Kronika.ro* 2012. július 28. <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/orban-viktor-tuszvanyoson-ajol-dontseneka-romania-polgarai-a-nepszavazason/print>. (Legutóbbi megtekintés: 2018. augusztus 23.); „Megértem, hogy nekik nagyon fontos a nemzeti identitás szempontjából december elseje. Ezért csak azt kérem, hogy tanulmányozzák a gyulafehérvári nyilatkozatot. Önök akkor megígérték a magyarságnak az önrendelkezést és autonómiát, ezért mi csak arra kérjük önöket, hogy a saját ígéretüket tartsák be...” – fogalmazta meg elvárását Semjén Zsolt.” Semjén Zsolt az autonómiaígéretére emlékeztette a románságot. *Szoljon.hu* 2018. július 27.
- ⁵ A Központi Román Nemzeti Tanács és a Magyar Nemzeti Tanács – valójában a magyar kormány – képviselői közötti aradi tárgyalásokról lásd Peter Haslinger: *Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918*. Wien–Köln–Weimar, 1993. 122–135. A résztvevők visszaemlékezései közül lásd Komáromi János: Jászi Aradon. *Új Magyar Szemle* (1920) 1. sz. 27–35.; Apáthy István: Erdély az összeomlás után. *Új Magyar Szemle* (1920) 3. sz. 158–159.; Jászi Oszkár: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. *Különnyomat a „Napkelet” 1921. évi december elsejei számába*. Cluj-Kolozsvár, 1921. 3–14.;

az aradi román napilap, a *Românul*, beszámolt a tárgyalások menetéről.⁶ Az újságírók azonban nem voltak a viták szemtanúi, hanem az ülésterem előszobájában várakoztak – időnként sajtóközleményeket kaptak, vagy hozzájutottak egyes iratok másolataihoz, továbbá feljegyezték a politikusok nyilvános beszédeit és nyilatkozatait. Az újságírók különféle képpen adták közre a beszédeket, amit gyorsírási képességeik is befolyásoltak, mindazonáltal az Aradon jelen lévő sajtósok kommentárjai megragadták a tárgyalások léghőjét, riportjaik pedig visszaadták a hivatalos és nem hivatalos megbeszélések lényegét.

A KRNT már a budapesti kormánynak küldött táviratában bejelentette a többi erdélyi nemzetiség védelmére irányuló politikáját: „Természetes, hogy a kérdéses [vagyis a románok által igényelt – M. D.] területen található többi nép irányában tiszteletben fogjuk tartani Wilson elveit.”⁷

Jászi Oszkár – a szöveg távirati jellegét kihasználva – azt kérte, hogy az erdélyi közigazgatás irányítását ideiglenesen osszák meg a románok és a magyarok között Magyarország állami keretein belül, egészen a békekonferenciáig. Azaz hogy a magyar többségű helységekből a budapesti kormány gyakorolja a hatalmat, míg a románokban a nagyszabású román kormány. Azt javasolta, hogy a KRNT által követelt területeket kisebb közigazgatási egységekre osszák fel – akár a régi vármegyék szétforgácsolásával is –, hogy etnikai szempontból minél egyneműbb területi egységek jöhessenek létre.⁸ Erdélyt több román és magyar kantonra osztotta volna, a másik nemzet által irányított területen maradó kisebbségek védelmét pedig mindegyik fél garantálta volna. Jászi azt kérte, hogy a román fennhatóság alatt megmaradhassanak a magyar nemzetiségű tisztviselők, csupán azt fogadva el, hogy a közigazgatás nyelve az összes nemzetiségi nyelv legyen az adott közigazgatási egységekből.⁹

A nemzeti kisebbségek védelme fontos helyet foglalt el Jászi Oszkár első napon elmondott beszédében, amelyben ismertette Erdély etnikai kantonokra való felosztási tervét: „Ott, ahol [...] egy etnikai szempontból homogén területen jelentéktelen nemzeti kisebbségek jönnek létre, nem marad más hátra, mint hogy kölcsönösen garantáljuk ezeknek a kisebbségeknek a sorsát. Abban a pillanatban, amikor Önök létrehozzák az

Szarka László az *Iratok az 1918 novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez* (*Regio* [1994] 3. sz. 140–166.) című tanulmányában több, az aradi tárgyalásokkal kapcsolatos dokumentumot is közöl.

⁶ Az aradi román (*Românul*) és magyar (*Aradi Hírlap, Aradi Közlöny, Arad és Vidéke, Függetlenség, Aradi Újság*) sajtóban a tárgyalásokról megjelent cikkeket lásd *Arad. Antecamera Românei Mari*. Ed. Andrei Ando – Mihaela Ozarhevcici. Timișoara, 2018. 64–242.

⁷ A táviratban továbbított ultimátum román szövegét – az aradi *Românul* napilap alapján – lásd *Ziarele românești despre Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei*. V. *Pregătirea Unirii Transilvaniei și Bucovinei*. (= *Ziarele românești*, V.) Ed. Marius Diaconescu et al. București, 2018. 279. A szöveget magyar nyelven szerkesztették meg, és az aradi főispán, Varjassy Lajos közvetítésével küldték el a magyar kormánynak Enea Grapini visszaemlékezései szerint. Lásd Constantin Dumitrescu: *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*. Cluj-Napoca, 1978. 222. A távirat magyar nyelvű szövegét lásd Szarka László: *Iratok*, 1. sz. melléklet.

⁸ Jászi Oszkár tervét Magyarország svájci mintájú kantonokra való felosztásáról lásd Szarka László: A méltányos nemzeti elhatárolódás lehetősége 1918 végén. A Jászi-féle nemzetiségi minisztérium tevékenységéről. *Regio* (1990) 1. sz. 49–65. I. sz. melléklet.; Erdély kantonizálásának tervét lásd uő: *Iratok*, III. sz. melléklet.

⁹ *Ziarele românești*, V. 311–314. [A *Românul* alapján]; Jászi: *Visszaemlékezés*, 5–8.

államukat, azon belül érvénybe léptetjük azt a kölcsönös alkotmányos garanciát, amely a kisebbségek legapróbb részletekbe menő védelmének alkalmazására vonatkozik, mivel a nemzeti kisebbségek sorsa, amelyek ezeken a területeken élnek, nem lehet sem jobb, sem rosszabb annál, mint amilyen a magyar kormány fennhatósága alatti román vagy más kisebbség sorsa.”¹⁰

A Jászinak a tárgyalások első napján megtartott – és a sajtónak hivatalosan bemutatott – beszédét tartalmazó közleményben egyáltalán nem szerepel az autonómia szó. Csak Erdély etnikai kantonokra való felosztási tervének leírásában jelenik meg az autonómia, a statisztikai adatok mellett, ám a kifejezés jelentésének részletezése nélkül. A román autonómiákban egyes területek magyar autonómiában részesülnének, míg a magyar területeken románok nyernének autonómiát.¹¹

Ugyanakkor Jászi Oszkár beszéde, amelyet a Radikális Párt aradi gyűlésén mondott el a tárgyalások első estéjén, megmagyarázza ennek az autonómiának a jelentését, amelynek használatát viszont kerülte a miniszter, amikor a népek önrendelkezési elvének alkalmazásáról beszélt: „... képesek vagyunk biztosítani a határainkon belül élő összes nemzet és nemzetiség kultúráját és szabadságát, biztosítani számukra annak a szabad fejlődésnek a garanciáit, amelyben minden nép részesül [...], hogy az új nemzedék megértse, hogy az együtt élő nemzetek kulturális fejlődésében nem rémet kell látni, hanem a haladás örvendetes jelét.”¹² Pártjának aradi hívei előtt kerülte az autonómia szót, de a wilsoni elvek magyarázása feltárta saját értelmezésének korlátait: a kisebbségek kulturális fejlődését értette alatta. A többi kifejezést – „szabadság”, „garanciák”, a nemzetiségek „szabad fejlődése” – kétértelműen használta. Jászi Oszkár beszéde azonban ihlettel szolgált a román vezetők számára, akik figyelmesen hallgatták az aradi kultúrpalotában elhangzó szónoklatokat.¹³

Ugyanílyen korlátozott módon értelmezték az „autonómia” kifejezést a magyar újságírók is. Az *Aradi Közlöny* munkatársa a tárgyalások első napjáról írt riportjában a következőképpen kommentálta az Aradra érkező svábok kokárdáinak kitűzését, amelyek a magyar zászló színeiből álltak, középen a svábok színeivel: „ezzel a kokárdával politikai gondolkodásukat is kifejezik, kulturális és gazdasági autonómia formájában képzelve el jövőjüket a magyar állam keretei között.”¹⁴ Ez pedig nemcsak egy magyar hírlapíró személyes véleménye volt, hanem azt is tükrözte, hogyan voltak képesek abban a pillanatban értelmezni a népek önrendelkezését, a királyság „feudális” – a nemzeti kisebbségektől a politikai jogokat megtagadó – múltjával való szakításra vonatkozó nyilatkozatok ellenére.

¹⁰ *Arad*, 127–128. [Az *Aradi Közlöny* alapján.]

¹¹ Szarka: *Iratok*, III. sz. melléklet: „Viszont a miniszter ajánlata szerinti kanton-rendszerben 2244000 lakos kapna autonómiát. Ebből 1 973 000 a román és 270 000 a magyar. A miniszter előterjesztése a megyei és járási határokat mellőzi és a községek nemzeti megoszlása alapján azokat a román területeket, ahol román többség van, elhatárolná és ezek autonómiát kapnának [...] A román autonómiákban egyes területek magyar autonómiát kapnának [...] a magyar területeken viszont egyes román területek kapnának autonómiát.”

¹² *Arad*, 84., 98.

¹³ Komáromi: Jászi, 30.

¹⁴ *Arad*, 125.

Az Aradon jelen lévő újságírók megbeszéltek egymás között a zárt ajtók mögött tárgyaló politikusok által boncolgatott kérdéseket, a románok vezetői pedig figyelemmel kísérték a magyar sajtót, beleértve a budapestit is.¹⁵

Másnap, abban a hivatalos válaszban, amelyet Vasile Goldiș tolmácsolt a magyar küldöttség felé, a román vezetők vállalták a wilsoni elvek tiszteletben tartását a román területen együtt élő nemzetiségek vonatkozásában, és hogy biztosítják számukra a nemzeti fejlődésükhöz szükséges feltételeket: „A román nemzet [...] kötelezettséget vállal magára, hogy az ezen a területen lakó többi nép irányában tiszteletben fogja tartani a wilsoni elveket, és kész biztosítani az összes nép számára a szabad nemzeti fejlődés feltételeit.”¹⁶

Aurel Vlad is biztosította a magyar delegációt, hogy a románok minden jogot megadnak a kisebbségeknek, de a román államon belül: „Szó se róla, vannak néprajzi enklávék, de ezek eltűnnek a román nép kompakt tengerében, mindazonáltal a román nemzet eltökélt, hogy minden joggal felruhazza őket [a néprajzi enklávékat – szerk. megj.], amiket ők maguk fognak kérni a román állam keretein belül. A román nép teljes mértékben érvényesként ismeri el Wilson elveit, ami a román terület nem román népeit illeti.”¹⁷ Jászi Oszkár elismerte a magyar statisztikák lehetséges tévedéseit, de kitarzott Erdély felosztása mellett – ahogy állította – a svájci modell alapján.

Ebben a kérdésben Iuliu Maniu is megnyilatkozott: kijelentette, hogy a román nemzet nem engedheti meg, hogy nemzeti óhajának megvalósításában olyan idegen enklávék akadályozzák, amelyeket tudatosan hoztak létre. Megismétli a román kötelezettségvállalást a nemzeti, politikai és kulturális szabadságjogok biztosítására a román területen együtt élő nemzetiségek számára, ám nem fogadja el a terület enklávékkel történő „megcsonkítását”: „A román nemzet a magyarországi és erdélyi románok által lakott egész területen akarja megvalósítani nemzeti és állami szuverenitását, és nem engedheti meg, hogy azt mesterségesen létrehozott és fenntartott idegen enklávék akadályozzák. Erdély és Magyarország határos részei kompakt román területet képeznek, amelyet mi, a románok, a román nép román államnak tartunk és akarunk, magától értetődően biztosítva a többi együtt élő nép teljes nemzeti, politikai és kulturális szabadságát. Mi nem akarunk elnyomottakból elnyomókká válni, de a román terület megcsonkítását sem engedhetjük meg.”¹⁸

A román politikusok Aradon határozottan visszautasították Jászi miniszter tervét Erdély etnikai kantonokra való felosztására, Svájcra hasonló politikai megszervezésére, mivel tudatában voltak annak kockázatával, hogy ezt a tervet a párizsi békekonferencia később esetleg jóváhagyja.¹⁹

Az aradi tárgyalások meglehetősen feszült légkörben zajlottak, mivel mindkét fél másképp értelmezte az önrendelkezés elvét. Jászi minél kisebb enklávékra kívánta felosztani Erdélyt az etnikai elv alapján, amelyek fölött a budapesti kormány továbbra is érvé-

¹⁵ Arad, 231.

¹⁶ *Ziarele românești*, V. 346. [A *Românul* alapján.]

¹⁷ Uo. 347. [A *Românul* alapján.]

¹⁸ Uo. 348. [A *Românul* alapján.]

¹⁹ Komáromi: Jászi, 32. Komáromi feljegyzése szerint ezt a véleményt Aurel Lazăr vagy Ioan Erdélyi közölte az Aradon jelen lévő újságírókkal.

nyesítette volna fennhatóságát. A magyarok, székelyek és szászok védelme csupán ürügy volt Magyarország régi határai integritásának megőrzéséhez.²⁰ Ez okból a román vezetők többször is megismételték, hogy biztosítják a kisebbségek politikai jogait. A kisebbségi jogok miatti feszült hangulat szempontjából releváns az a néhány szó, amelyek Aurel Vlad szájából hangzottak el a zárt ajtók mögött, de egy újságíró feljegyezte őket, amikor valaki az egyik pillanatban kilépett a teremből: „A szuverén román állam nem fogja leigázni a nemzetiségeket...”²¹

Noha az aradi tárgyalások kudarcba fulladtak, az ekkor folytatott eszmecsereék előkészítették a nemzeti kisebbségek védelme kapcsán az egyesülési határozatban megfogalmazott elvek kidolgozását. A „teljes nemzeti szabadság” szószerkezetet első alkalommal Iuliu Maniu használta az aradi tárgyalások idején, és a román vezetők ezt vették át a későbbi nyilvános állásfoglalásaikban.

Az aradi tárgyalások alatt a románok nem használták az autonómia szót. Ezzel szemben átvették Jászi Oszkár politikai szótárából a „nemzeti szabadság” és a „garanciák a nemzeti kisebbségek számára” kifejezéseket.

A tárgyalások kudarcra után, Vasile Goldiș kezdeményezésére jelent meg 1918. november 20-án, az aradi *Românul* napilapban, román és francia nyelven „A világ népeihez” című kiáltvány, amelyet több lap is azonnal átvett. Az ugyancsak Goldiș által szerkesztett kiáltvány²² garantálja a nemzeti szabadságot a kisebbségek számára, amit az új államot kormányzó demokrácia egyik velejárójaként értelmez: „A magyarországi és erdélyi román nemzet nem kíván más nemzetek fölött uralkodni [...]. Ősi területén a román nemzet kész biztosítani minden nép számára a teljes nemzeti szabadságot, és szabad és független államba való szerveződését a demokráciára fogja alapozni, amely a területén található minden egyén számára biztosítja az életfeltételek egyenlőségét, az emberi tökéletesedés egyetlen eszközét.”²³ Ebben a programadó írásban is megtalálható ugyanaz a szószerkezet: a román államban biztosított „teljes nemzeti szabadság”.

Az erdélyi román sajtó riportokat közölt ezekről a tárgyalásokról, amelyeket a KRNT hivatalos napilapjából, az aradi *Românul*-ból vettek át. A kisebbségjogi vitáknak a román sajtóban megjelenő visszhangjaként a lugosi *Drapelul* újság hangoztatta az „akarát kinyilvánításának teljes szabadságát” a „más nyelvű és törvényű” polgártársak részéről, a román hadsereg védelme alatt, amelyet a rend megőrzése céljával hívtak be.²⁴

²⁰ A tárgyalásokra való visszaemlékezéseiben Jászi azt állítja, hogy abban reménykedve indult el Aradra, hogy sikerül megállapodni egy átmeneti – a párizsi békekonferenciáig tartó – rendezésben, amely fenntartaná az állam területi egységét. Jászi: *Visszaemlékezés*, 5.

²¹ *Ziarele românești*, V. 369. [A *Românul* alapján.]

²² Az aradi román vezetőkhez közelálló Ion Clopoșel szerint Vasile Goldiș volt a kiáltvány kezdeményezője és szerzője is. Ion Clopoșel: *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*. [Editura Revistei Societatea de mâine.] Cluj, 1926. 100.

²³ *Ziarele românești*, V. 426.

²⁴ *Libertatea și independența națională. Drapelul* [Lugoj/Lugos] 1918. november 30.

A kisebbségek védelme a gyulafehérvári beszédekben

Az egyesülési határozat első változatát 1918. november utolsó napjaiban ugyanaz a Vasile Goldiș szerkesztette meg Aradon. Gyulafehérvárra a román szociáldemokrata vezetők által jóváhagyott szöveggel érkezett. 1918. november 25-én Ion Flueraș Aradon megtárgyalta a Román Nemzeti Párt vezetőivel a Gyulafehérváron bejelentendő kormányzási elvek végső verzióját. A szociáldemokratákat elsősorban a munkások jogaira vonatkozó elvek foglalkoztatták. Flueraș visszatért Budapestre, ahol tájékoztatta a Szociáldemokrata Párt román frakciójának vezetésében ülő kollégáit. Már november 28-án Ion Clopoșel, a *Românul* napilap szerkesztője bejelentette a lap hasábjain, hogy a román szociáldemokrata vezetők egy nappal korábban telefonon tájékoztatták az aradi KRNT-t, hogy „tökéletesen egyetértenek az előzetes munkálatokkal és azokkal az elvekkel, amelyeket a gyulafehérvári Nagy Nemzetgyűlés fog kinyilvánítani”.²⁵ Figyelmet érdemel, hogyan fogalmazott az újságíró, aki Vasile Goldiș közeli barátja volt, és tőle ismerte a dokumentumot, mint ahogy a tárgyalások alakulását is: a szocialisták erős osztályt fognak alkotni „az új államban, amelynek vezető szerveiben minden kisebbség és osztály képviselve lesz, és ahol minden nemzet és felekezet tökéletes szabadságot fog élvezni”.²⁶ Hogy megértsük a szociáldemokraták álláspontját, számításba kell vennünk azt a körülményt, hogy ők valójában csupán a Magyarországi Szociáldemokrata Párt román frakcióját alkották. Politikai tapasztalatuk alapvetően az osztályharcra terjedt ki, vagyis a munkások jogaiért a magyarországi magyar, szlovák stb. munkásokkal közösen vívott harcra. Ezzel szemben a Román Nemzeti Párt tagjainak volt saját politikai programjuk, amelynek fő célja a románok politikai jogaiért folytatott küzdelem volt. Ebből a különböző politikai tapasztalatból fakadtak az elvek szintjén részben különböző álláspontok, mivel a Romániával való egyesülés kérdésében az álláspontjuk egységes volt.

A gyulafehérvári nagy nemzetgyűlés előkészületeinek napjaiban Vasile Goldiș nyilatkozatot adott a budapesti *Az Est* egyik újságírójának, amelyben kijelentette, hogy a leendő román állam demokratikus alapokra fog épülni Wilson elvei alapján, mindegyik nemzet pedig a lehető leghasználatos módon használhatja majd anyanyelvét, az iskolában és általában az összes intézményben. A magyarok által lakott vármegyékbe magyar prefektust fognak kinevezni. Az összes képviselő, akit az általános választójog alapján a nagyszabasi regionális parlament tagjává választanak, a saját nyelvén beszélhet majd.²⁷ Goldiș

²⁵ Ion Clopoșel: Socialiștii români. *Românul* [Arad] 1918. november 28.; Uő: *Revoluția*, 112.

²⁶ Uő: *Socialiștii*.

²⁷ A román hadsereg megszáll huszonhat vármegyét. *Az Est* [Budapest] 1918. november 26.: „2. Nyelvét minden nemzet a leghasználatosabban használhatja, iskoláiban és általában összes intézményeiben. A magyarok által lakott vármegyék élére magyar prefektus kerül [...] 5. Az általános, egyenlő, titkos választójog alapján választandó képviselők tagjai lesznek a Nagyszabasi tartománygyűlésnek, a melyen minden képviselő a saját nyelvén beszélhet.” Az interjút átvette és Declarațiile Dluui Goldiș [Goldiș úr nyilatkozatai] címmel kivonatossal közölte: *Glasul Ardealului* [Brașov/Brassó] 1918. november 29. Egy másik, még részletesebb változatát lásd Cum se ocupă Ardealul? Ce spune fruntașul nostru Vasile Goldiș în legătură cu ocuparea Ardealului [Hogyan kell megszállni Erdélyt? Mit mond Vasile Goldiș előljárónk Erdély megszállásával kapcsolatban?]. *Foaia Poporului* [Sibiu/Nagyszabasi] 1918. december 1.

politikai eszméi ekkor átmeneti szakaszban voltak, és még nem kristályosodtak ki teljes mértékben. Abban a pillanatban úgy képzelte el, hogy Erdélyt autonóm módon fogják kormányozni, regionális parlamenttel Nagyszebenben. Megfigyelhető, ahogy Goldiș elképzelései november folyamán, a román politikustársaival folytatott eszmecsere hatására módosultak.

Nagy valószínűséggel Az Estben megjelent nyilatkozatra való reakcióként Octavian Prie újságíró, 1918. november 29-én, a görögkatolikus papság által szerkesztett balázsfalvi *Unirea* napilapban arra hívta fel a figyelmet, hogy a románoknak nem kell túlságosan nagylelkűnek lenniük a régi rendszer által privilegizált kisebbségekkel: a székelyekkel, szászokkal, a városokkal és az arisztokráciával, mivel az önrendelkezési jogra hivatkozva kéri majd az önrendelkezést a magyar állami tisztviselők is, illetve mindazok, akik a régi rend hasznélvezői voltak.²⁸

A gyulafehérvári gyűlést megelőző napok sajtójában megjelent álláspontok az erdélyi román eliten belüli különféle véleményeket tükrözik. Ez itt csak két vélemény, a román nyilvánosság ugyanis néhány napilapra korlátozódott, miután a magyar állam cenzúrája 1916-ban felfüggesztette a román kiadványok nagy részét. Ám ezek a sajtó által feljegyzett vélemények azt mutatják, hogy a kisebbségek politikai jogairól folytatott viták két véglet között mozogtak: az egyik a minimalista változat volt, amit az *Unirea* hírlapírója képviselt, míg a másik a Goldiș elképzeléséből kibontakozó maximalista.

A gyulafehérvári gyűlés előestéjén két tanácskozássra került sor a gyűlés programjának meghatározása céljából. Az első ülésen Vasile Goldiș bemutatta a határozati tervet az általa Aradon megszerkesztett formában. Ez a változat szolgált azoknak a vitáknak az alapjául, amelyekből megszületett az 1918. december 1-i dokumentum végleges szövege.

A Goldiș szerkesztette első verzióban a kisebbségekre vonatkozó elvek részben eltérnek a végső változatban megfogalmazottaktól: „az államalkotás egyetemes, alapvető elveiként, vagyis az új Román-Állam megalkotása esetében is, a Nemzetgyűlés kimondja a következőket: 1. Teljes autonóm nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez, kormányzásához és igazságszolgáltatáshoz saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot. 2. Teljes autonóm felekezeti szabadság az Állam összes felekezetei számára. Az összes felekezet arányos támogatást fog kapni az Állam részéről.”²⁹

²⁸ Dr. Octavian Prie: Să nu fim prea generoși [Ne legyünk túl nagylelkűek]. *Unirea* [Blaj/Balázsfalva] 1918. november 29. [14. propagandaszám]: „A jogok megosztásával. Erdély és a románok lakta részek jövőbeli államformája még nem is körvonalazódott pontosan, és a volt rendszer kiváltságosai már jelentkeznek. A székelyek autonómiát vagy függetlenséget kérnek. A szászok az utóbbit. A városok olyan megoldást keresnek, amely puha fészekkel szolgálna számukra, szennyeződés nélkül. Már csak az „Erdélyi Szövetséget” nem látni, amely Bethlen István vezetése alatt összegyűlve kéri a mágánok önrendelkezési jogát. Utánuk majd a többi falva is felbátorodik. Jönnek az állami hivatalnokok, a földbérlet, az eltartottak, a támogatók, és majd kéri az önrendelkezési jogot.”

²⁹ Clopoțel: *Revoluția*, 111–112. (Jegyzetben.)

Ahogy Ion Clopoșel újságíró megjegyzi, nem volt könnyű meghatározni azokat az elveket, amelyeknek meg kellett alapozniuk a leendő román államot, tekintettel a román vezetők politikai doktrínáira az utóbbi hét évtizedben. Vasile Saftu brassói ortodox esperes azt kérte, hogy csak az egyesülés kinyilvánítása maradjon, a többi pontról pedig mondjanak le, annak érdekében, hogy ne csökkentsék az első pont – a Romániával való egyesülés – súlyát. A szociáldemokrata Ioan Mișuțiu kijelentette, hogy pártja a dokumentum 1. pontját – vagyis az egyesülést – a társadalmi-gazdasági alapnak tekintett pontok feltételévé teszi. Őt a munkások jogai foglalkoztatták, feltétele azonban a határozat összes többi elvét magába foglalta. Iuliu Maniu támogatta a határozat összes pontjának megtartását „társadalmi-gazdasági elvekként”. A vita második részében felvetődött Erdély autonómiájának kérdése a román államon belül. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Goldiș határozattervének III. pontja autonómiát irányzott elő elő Erdély számára, „amelynek korlátait és tartalmát az Alkotmányozó Gyűlés fogja meghatározni, amely az ezen területek összes lakóinak képviselőiből áll majd össze, arányosan, nemzetiségi és felekezeti megkülönböztetés nélkül”. Ennek a pontnak a megvitatása alkalmából Aurel Cosma azt kérte, hogy iktassanak ki mindennemű beavatkozást „az erdélyi magyarok és szászok” részéről „a kiegészült Románia Alkotmányozó Gyűlésébe”. Aurel Vlad erre határozottan azt válaszolta, hogy meg kell hagyni az együtt élő nemzetiségeknek a „szabadságot óhajaik kifejezésére”, a románoknak nem kell olyan sovénnek lenniük, mint az előbbiek, és felhívta a figyelmet arra, hogy nem kell bosszút állni: „nem művelhetjük politikájukat, még akár bosszúállásként sem”, szorgalmazva, hogy a III. pont maradjon úgy, ahogy az eredeti tervben megfogalmazták, „mivel ezzel csak egy természetes következtetést vonunk le, miközben egyetlen román érdeket sem sodortunk veszélybe”.³⁰

Időközben a Gyulafehérvárra érkezett, és az utcán gyülekező fiatalok tudomást szereztek az Erdély autonómiájával és az egyesülés feltételekhez kötésével kapcsolatos tárgyalásokról. Egy ortodox teológuson, Ioan Broșun keresztül azt üzenték a román vezetőknek, hogy ellenzik az autonómiát és a feltételeket.³¹ A viták folytatásában Silviu Dragomir rámutatott, hogy Erdély Románián belüli autonómiája esetében a románok alárendelt helyzetben lennének a kisebbségekhez képest, mivel azok politikai szempontból – vagyis a politikai tapasztalat tekintetében – fölényben vannak, és hogy több mint tíz évre lenne szükség, hogy a románok átvegyék ennek az autonómiának a vezetését. Iuliu Maniu azt javasolta, hogy válasszanak meg egy bizottságot, amely megszerkeszti a határozat végleges szövegét. Tisztázta, hogy a románok gyűlésének csak egyetlen pontban van törvényhozási célja, az egyesülés pontjában. A többi pont „államelv”, amelyek gyakorlati értékét nem kell lebecsülni. Ezt követően a KRNT tagjai megszerkesztették a határozat végső változatát, amelyet 1918. december 1-én el is fogadtak.³²

³⁰ Clopoșel: *Revoluția*, 111–114.

³¹ A Gyulafehérváron jelen lévő ifjúság határozott álláspontját Erdély Románián belüli autonómiájával, valamint bizonyos egyesülési feltételekkel szemben Emil Pop és Eugen Hulea is felidézük visszaemlékezéseikben, közel 60 évvel az események után. Lásd Dumitrescu: *Din lunga*, 41., 58.

³² Clopoșel: *Revoluția*, 115–117.

Vasile Goldiș eredeti verzióján módosítottak. Az eredeti III. pontot, amely Erdély autonómiájáról és a régió kormányzásában részesülő kisebbségekről rendelkezett, az új II. pontba illesztve fogalmazták át: „A nemzetgyűlés az általános választói jog alapján választandó alkotmányozó gyűlés összeüléseiig ideiglenes autonómiát tart fenn e területek lakosai számára.”³³ Ez a verzió lehetővé tette az erdélyi románoknak Erdély ideiglenes kormányzását a Kormányzótanács által az általános választásokig, anélkül, hogy kizárná a nemzeti kisebbségek részvételét ezeken a választásokon, viszont kizárva őket az átmeneti irányításból.

Visszatérve a kisebbségek politikai jogaira vonatkozó pont eredeti szövegére, látható, hogy Vasile Goldiș az eredeti megfogalmazásban a „teljes autonóm nemzeti szabadság” szószerkezetet javasolta. Goldiș a Budapesti Egyetemen végzett irodalmat és filozófiát, vagyis nem volt jogi képzettsége. Nagy tapasztalattal rendelkezett a politikai viták terén, mind a budapesti parlamentben, mind pedig a sajtóban, tehát tisztában volt a politikai terminológiával, ami azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy csak korlátozottan értette a politikai szókincs jelentését. Pártbéli kollégái, akik között jogi végzettségűek is voltak, módosították a javaslatát, és az egyesülési határozat szövegének végső változatából kivették az autonóm szót. A végleges dokumentum szerkesztésének ez az alakulása világosan rámutat, hogy az erdélyi románok vezetői nagyon jól értették, mit jelent a politikai autonómia a kisebbségek számára, és hogy elkerüljenek bármilyen utólagos értelmezési problémákat, megmaradtak a régi „teljes nemzeti szabadság” szószerkezeténél. Az „autonóm” kifejezés kiiktatása rendkívül jól szemlélteti, hogy a román politikusok részéről 1918-ban a kisebbségek számára elismert „teljes nemzeti szabadság” kizárja az „autonómiát”!

1918. december 1-i beszédében Iuliu Maniu elmagyarázta a kisebbségek nemzeti szabadságának jelentését: „Ezeken a területeken azonban más nemzetek is laknak, más sajtóságokkal és más hagyományokkal. Mi nem akarjuk elrabolni e nemzetektől etnikai egyéniségüket, sem nemzeti létüket. Mi nem akarjuk senkitől sem elrabolni a nyelvét, hanem azt akarjuk, hogy minden ember szabadon válassza meg nyelvét és hitét, amelyben élni akar, úgy a magánéletében, mint az államélettel kapcsolatban. Mi nem akarjuk, hogy bárki is könnyeket hullajtson, ahogy annyi századon át mi hullajtottunk, és nem szándékozunk elszívni senki erejét sem, ahogy elszívták a miénket az egymást követő évszázadokban. Mi hiszünk szilárdságunkban és saját érdemességünkben, és nem akarjuk kimeríteni mások erejét.”³⁴ Iuliu Maniu felidézte a románok szenvedéseit, amiket a budapesti kormányzat asszimilációs politikája okozott, hogy érzékenyítse a közönséget a kisebbségekkel való békés együttélés iránt, a régi magyar állam által folytatott politika miatti bosszúállás nélkül. Ebben az együttélésben a nemzeti kisebbségek azoknak a politikai szabadságjogoknak fognak örövendeni, amelyeket ők 1918 előtt megtagadtak a románoktól: az etnikai egyéniség és a nemzettudat megőrzése, az anyanyelv használatának

³³ Nagy: *A kisebbségek*, 209.

³⁴ Vorbirea lui Dr. Iuliu Maniu ținută în 1 Decembrie a. c. în Constituanta din Alba-Iulia [Dr. Iuliu Maniu beszéde a gyulafehérvári alkotmányozó gyűlésen f. év december 1-én]. *Românul* [Arad] 1918. december 7.

joga a magán- és közéletben, és a felekezeti szabadság. Maniu beszéde az egyesülési határozatban megfogalmazott, az együtt élő nemzetiségekre vonatkozó elvek kifejtése a nagyközönség számára. Erdély legfontosabb román politikusának, Maniunak az értelmezésében pedig egyetlen szó sem esik autonómiáról.

A kisebbségvédelem elvének értelmezése a román politikusok részéről

Az 1918. december 1-i egyesülést közvetlenül követő időszakban több interjú jelent meg a sajtóban, amelyekben az erdélyi és okiráltsági román politikusok kifejezték véleményüket a nemzeti kisebbségek kérdésével és a gyulafehérvári határozatok elveinek értelmezésével kapcsolatban.

Az általános választások lebonyolításáig tartó átmeneti időszakban Erdély ideiglenes kormányának szerepét betöltő Kormányzótanács [Consiliul Dirigent] a december 1-i határozattal megegyező szellemben ismételte meg a kisebbségekkel kapcsolatos álláspontját. A nagyszebeni Kormányzótanács hivatalos kiadványának, a *Gazeta Oficială*-nak első számában helyet kapott egy, a román nemzethez szóló kiáltvány, amelyben az állt, hogy az együtt élő népeknek is élvezniük kell a jogokat és a szabadságot a román állam részeiként. Következésképpen bejelentik, hogy az együtt élő népek, vagyis a nemzeti kisebbségek „nemzeti szabadsággal” fognak rendelkezni.³⁵

A kormányzati kiáltvány egy névtelen publicistát is megihletett a görögkatolikus klérus közegéből. A szerző a Balázsfalván szerkesztett *Cultura Creștină* című folyóiratban megjelent cikkben kiemelte, hogy az egyesülésnek nem volt célja mások elnyomása, mivel a román nép, amely igazságtalanságokat szenvedett el, megbocsátó, és nem akar megtorlást. A románok a jobb kezüket nyújtják az új haza összes népének a testvériség jeleként.³⁶ Ez egy mérsékelt opció volt a már említett – 1918. december 1-e előtt egy másik balázsfalvi görögkatolikus napilapban kifejezett – véleményhez képest. Az új hozzáállás valójában a gyulafehérvári határozatban rögzített egyensúllyal való elégedettséget fejezi ki, és

³⁵ „Azt akarjuk, hogy országunk földjén a jog és igazságosság uralkodjon. Jog és igazság, nemcsak a románok, hanem az együtt élő nemzetek részére, amelyeket a sors sok évszázada a szomszédunkká tett... Mindenki legyen a román állam hasonlóan jogos fia. Ebből a célból nemzeti szabadságot adunk az összes együtt élő népnek – egyenlő jogokat és teljes felekezeti autonóm szabadságot minden felekezetnek...” Către națiunea română din Transilvania, Banat și Țara-Ungurească [Az erdélyi, bánági és magyarországi román nemzethez]. *Gazeta oficială* [Sibiu/Nagyszeben] 1918. december 14.

³⁶ „Egyetlen egyesülési tettek vagy iratnak sem volt szándéka, és nem is rendelte el mások kismizmizését. Népünk, épp azért, mert elszenvedte az igazságtalanságok teljes terhét és fájdalmait, nem kíván semmilyen megtorlást, még azt sem akarja, hogy akár az ellensége is szenvedjen. Megbocsát, és testvéri jobbát nyújtja az új haza összes fiának, akikkel összekevert bennünket az Úr, mint különböző virágokat egyazon kertben. Ezt a nagy és szent gondolatot, amelynek megvalósítását annyiszor kértük a magyaroktól, most a románok fogják megvalósítani.” Măruțișuri actuale (Scrisoare) [Aktuális apróságok (Levél)]. *Cultura Creștină* [Blaj/Balázsfalva] 1918. november–december. 17–20. sz. 351.

nem zárjuk ki annak lehetőségét, hogy a Balázsfalván letelepedett – és ott nagy tiszteletnek örvendő – Iuliu Maniu beszéde inspirálta.

A kisebbségvédelemnek az erdélyi román vezetők általi értelmezése vonatkozásában lényeges az a nagyszebeni *Telegraful Românb*an megjelent interjú, amely 1918. december 21-én készült a Kormányzótanács egyik tagjával, és amelyet a lap a Dacia Távirati Ügynökségtől vett át.³⁷ Sajnos az újság nem azonosítja be a megkérdezettet, helyette azt írja, hogy egy kiváló személy, „akinek fontos szerep rendeltetett a nagyszebeni román kormányban”.

Az újságíró kérdésére – „Mi a véleménye az együtt élő nemzetek kérdéséről?” – a román politikus a következőképpen válaszolt: „Nem lehet más, mint az, amit a gyulafehérvári nemzetgyűlés meghatározott: a széles körű fejlődési lehetőség és biztos szabadság teljes garantálása minden kisebbség számára. Mindenáron el akarjuk kerülni a magyar kormányok durva hibáit, és amikor a román nemzet elvitathatatlan jogait követeljük, elismerjük és megengedjük a többi nemzet jogos igényeit. Meg kell hogy mondjam, hogy ebben a pontban teljesen egyetértünk azokkal az elvekkel, amelyeket a négy közép-európai nemzet (lengyel, román, cseh-szlovák és jugo-szláv) végrehajtó bizottsága nyilvánított ki a hónap elején Párizsban tartott konferencián: nem ismeri el a nemzetiség szuverén jogát a kisebbségek által kért jogok szükségszerű figyelembevétele nélkül. A kormányzótanács részéről e kérdés megoldására Vasile Goldiș urat kérték fel, aki ahogyan visszatér Bukarestből, megkeresi a módját, hogy felvegye a kapcsolatot az érdekelt nemzetek képviselőivel.”

Megfigyelhető, hogy az adott korban a „teljes nemzeti szabadságot” a román politikai vezetők úgy értették, hogy az a kisebbségek politikai szabadságához és fejlődéséhez szükséges garanciák megadását jelenti, a régi budapesti kormányok visszaéléseinek elkerülése érdekében, amelyek szisztematikus asszimilációs politikát folytattak. Egy szó sem esett területi autonómiáról, amely nem állt a román politikusok látókörében, amikor az egyesülési határozatot szerkesztették.

Vasile Goldișt azért nevesítették az interjúban mint a nemzeti kisebbségek kérdésének felelősét, mert a Kormányzótanácsban ő foglalkozott az oktatással, az egyházakkal és a nemzetiségekkel.

Noha a román interjúalany beazonosíthatatlan, azt tudni lehet, hogy a Kormányzótanács egyik tagja volt, vagyis valaki Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Victor Bontescu, Romul Boilă, Aurel Vlad, Ștefan Cicio Pop, Aurel Lazăr, Emil Hațiegan, Ioan Suci, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Vasile Lucaciu, Valeriu Braniște és Octavian Goga közül. Ebből a listából Octavian Goga és Vasile Lucaciu kizárható, mivel ők épp Párizsban voltak. Ugyancsak ki lehet zárni a két szocialistát, Ioan Fluerașt és Iosif Jumanlát, akik általában szociális kérdések kapcsán nyilvánultak meg. Nem lehettek az egyesülési határozatot Bukarestbe vivő küldöttség tagjai, Alexandru Vaida-Voevod és Vasile Goldiș sem,

³⁷ Un interview [Egy interjú]. *Telegraful Român* [Sibiu/Nagyszeben] 56 (1918) 525. 1918. december 24-én közölte az aradi *Românul* is Lucrările de organizare ale Consiliului Dirigent [A Kormányzótanács szervezői munkálatai] címmel. *Românul* 1918. december 24.

akikhez egy adott pillanatban csatlakozott Iuliu Maniu és Aurel Vlad. Így hát lehetséges, hogy a megkérdezett román politikus Ștefan Cicio Pop, Aurel Lazăr, Emil Hațiegan, Ioan Suciu, Romul Boilă vagy pedig Victor Bontescu volt.

Míg az erdélyi román politikusok által adott értelmezés világos, érdekes megnézni, hogy mit értettek a nemzeti kisebbségek védelme kapcsán, Gyulafehérváron kimondott elvekből a bukaresti román politikusok. Az ő álláspontjukat Leonard Paukerow, a Budapestben román nyelven megjelenő *Foia Poporului Român* napilap főszerkesztője jegyezte fel, aki egy interjúszorozatot tett közzé a bukaresti *Izbânda* napilapban. Paukerow elkísérte Bukarestbe a Kormányzótanács küldöttségét. Valószínűleg újságírói tapasztalata és az erdélyi etnikai helyzet ismerete készítette arra, hogy egy interjú formájában egy sor kérdést intézzen a fő romániai politikai pártok vezetőihez a gyulafehérvári határozatok elveivel kapcsolatban. Jelen vizsgálat szempontjából az első két kérdés a lényeges:

„Az erdélyi román sajtó meg szeretné ismerni az Ön véleményét a gyulafehérvári nagy nemzetgyűlés előtt bemutatott és egyhangúlag elfogadott határozattervben foglalt alapelvekről.

1. Mit szól a határozat 1. pontjához, amely nemzeti szabadságot ír elő minden együtt élő nép számára és jogot a törvényhozói testületekben és az ország kormányzásában való részvételre lakosságuk számaránya alapján?

2. Egyet fog érteni az Ön pártja a gyulafehérvári határozat második pontjával, amely egyenlő jogokról és autonóm, felekezeti szabadságról beszél az Ország összes felekezete számára?”³⁸

Erre a kérdőívre csak három politikus válaszolt: a Liberális Párt vezetője, Alexandru Marghiloman és Alexandru Averescu.

Az első leközölt interjúban nyilatkozó liberális politikus ragaszkodott névtelenségéhez. Világos, hogy az illető nem lehetett Ionel I. C. Brătianu, a párt első embere, hanem egy másik vezető liberális volt, a napilap szerint a liberális párt „lelke” és „agya”. E jellemzés alapján úgy vélhetjük, hogy I. G. Ducáról lehetett szó.

A bukaresti liberális politikus ekképp válaszolt az első kérdésre: „Én is az egyenlő jogok híve vagyok – felelte a liberális vezető –, az iskolákban és a diplomákban érvényesülő vallási szabadságé. Mindenkinek legyenek egyenlő jogai, mindenki élvezze ugyanannak a törvénynek a védelmét, mindenkinek legyen joga választani. Más szóval: a nyelv és a hit szabadságának híve vagyok. A legtökéletesebb egyenlőséget pártolom az igazságszolgáltatásban, politikában, hogy az ország minden állampolgárának ugyanabban a bánásmódban legyen része, de nem fogadhatom el, hogy a különböző nemzetiségek államot alkossanak az államban. Értem, hogy azokban a választókerületekben, ahol például a magyarok, szászok vagy más eredetű új román állampolgárok többségben lennének, tekintetbe véve az általános és egyenlő választójogot, módjukban áll majd küldeni a parlament-

³⁸ A kérdőív *Politica Ardealului și partidele politice din România* [Erdély politikája és a romániai politikai pártok] címmel jelent meg. *Izbânda* 1918. december 11. [Az új naptár szerint: 1918. december 24.] A cikk bevezető részében az áll, hogy Leonard Paukerow szinte az összes romániai politikai párt vezetőjének feltette ezeket a kérdéseket, amelyekre „majdnem mindenki” válaszolt, vagyis nem minden megkeresett adott választ.

be maguk közül valakit, mint ahogy hasonlóképpen az is megtörténhet, hogy ha valaki a szászok, magyarok vagy székelyek közül érvényesül a kiválóságának köszönhetően, a románok bizalmát élvezve őt a románok is képviselőnek választhatják. De ilyen körülmények közt megválasztva a szász vagy magyar képviselő nem mondhatja majd, hogy a szászok vagy magyarok képviselője a román parlamentben, hanem hogy az ország képviselője, mivel az Alkotmányunk szerint egy választókerület választottja nemcsak az adott kerületet képviseli, hanem az egész országot.”³⁹

A felekezeti szabadságjogokra vonatkozó második kérdésre a liberális vezető az egyházi szabadság tiszteletben tartásának román hagyományára hivatkozott: „Nagy-Romániában minden felekezet a legteljesebb szabadságot fogja élvezni. Egyébként ez eddig is így volt az Ókirályság határain belül. Alkotmányunk és maga a román nemzet hagyományai is azt tanúsítják, hogy nálunk mindig tiszteletben tartották mindenkinek a vallását.”⁴⁰

Másnap megjelent az azonos kérdőív alapján Alexandru Marghilomannal, a Konzervatív Párt vezetőjével készült interjú is. Az első kérdésre, a kisebbségek nemzeti szabadsága kapcsán a volt kormányfő azt felelte: „Teljesen helyeslem, és üdvözlöm az erdélyieket, milyen bölcsességgel kezelik ezt a súlyos kérdést. Látszik, hogy náluk nem virágzik a bosszúállás érzése, amely szerencsétlenségünkre annyira élénk Románia jelen pillanataiban. A jelzett intézkedés az egyetlen lehetséges a nyugodt fejlődéshez Erdélyben, ahol nyilvánvalóan többnyelvű vidékek is vannak. Ez a tettük, hogy nem gondolnak arra, hogy visszafordítsák azokat a fegyvereket, amelyeket a magyarok ellenük használtak, nagy politikai érettség bizonyítéka.”⁴¹

Marghiloman válasza a második kérdésre hasonló volt, mint a liberális vezetőé: „Nincs helye semmilyen vitának a felekezeti szabadság tekintetében. Királyságunkban mostanáig is ez volt a gyakorlat. Ami a felekezetek egyenlő jogait illeti, meg kell állapodni egy konkordátumról, mivel az Ókirályságban van államegyházunk.”⁴²

Az utolsó interjú Alexandru Averescu tábornokkal, a Néppárt vezetőjével készült. Ő kevésbé volt lelkes az első kérdés vonatkozásában: „Ez egy újítás – mondja válaszképpen a tábornok úr –, a nemzetiségek számarányuknak megfelelő képviseleti joga a parlamentben és különösen a kormányban. Nem látom tisztán, miképp lehet megvalósítani a gyakorlatban ezt a programpontot. Efféle megoldást érhetőnek tartok azokban az államokban, amelyekben őshonos néprajzi vegyülés van, de nem ott, ahol beszívárgással létrejött keverékek vannak, ahol az idegen elemek a nemzet egész tömegében elterjedtek és szétvannak szórva. Egy bizonyos pontig és bizonyos számbeli feltételekkel még alkalmazható-

³⁹ Leonard Paukerow: Democrația Ardealului și politica partidelor din România – Interview cu un membru marcant al partidului liberal. [Erdély demokráciája és a romániai pártok politikája – Interjú a liberális párt egy meghatározó tagjával]. *Izbânda* [București/Bukarest] 1918. december 12. [Az új naptár szerint: 1918. december 25.]

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Leonard Paukerow: D. Marghiloman și politica Ardealului – Programul conservatorilor progresiști [Marghiloman és Erdély politikája – a progresszív konzervatívok programja]. *Izbânda* [București/Bukarest] 1918. december 13. [Az új naptár szerint: 1918. december 26.]

⁴² Uo.

nak látom a kérdést a Parlamentre, de nem a kormányra. Várom, hogy azok, akik bejelentették ezt a programpontot, ültessék is át a gyakorlatba.”⁴³ A második, a felekezeti szabadságra vonatkozó pont tekintetében nem volt semmilyen ellenvetése: „Egyetértek ezzel a ponttal. Ezek mindenhol elfogadott jogok és szabadságok, tehát nálunk is.”⁴⁴

Ha a felekezeti szabadságjogok esetében a három politikus megközelítően azonos álláspontot foglalt is el, a kisebbségek részére Gyulafehérváron elismert nemzeti szabadság elvéhez való viszonyulásuk különböző volt.

A liberális párti vezető a nemzeti szabadságot annak elismeréseként értelmezte, hogy a kisebbségek egyenlő jogokkal bírnak a románokkal a választójog gyakorlásában, a vallás-szabadságban, az anyanyelv használatában az iskolákban, és egyenlők a bíróság előtt is. Ami a politikai szabadságjogok gyakorlását illeti, világosan megmondta, hogy nem ért egyet azzal, hogy állam jöjjön létre az államban, azaz eleve visszautasított minden értelmezést, ami területi autonómiát jelenthetne. A leendő magyar vagy szász parlamenti képviselők az egész román állam érdekeit képviselik, nem pedig csak azét a kisebbségét, amelyből valók.

Alexandru Marghiloman, a Konzervatív Párt vezetője a német megszállás alatti kormányzása miatt népszerűtlen volt a választók előtt. A liberálisok sajtójának ösztüze alatt állt, akik bosszút akartak állni a volt miniszterelnökön a kormányzása idején lezajlott politikai perek miatt. Pillanatnyi politikai helyzete magyarázatot kínál a nemzetiségi kérdés felületes értelmezésére, hogy azt mindössze az erdélyi románok nem bosszúálló politikájának helyeslésére korlátozta.

Alexandru Averescu tábornok – egy frissen alapított párt vezetője, nagy politikai ambíciókkal Nagy-Romániában – volt az egyetlen, akik bírálta az 1918. december 1-i határozat kisebbségekre vonatkozó elvét. A kérdés megoldását az erdélyi politikusokra hagyta, értelmezése pedig korlátozó volt: elfogadta a nemzeti kisebbségi képviselők megválasztásának lehetőségét a Parlamentbe, ám korlátozott számban, nem országos népszerűségi számarányuknak megfelelően, és visszautasította bárminemű részvételüket a kormányzásban.

Következtetések

Az erdélyi román politikusoknak a nemzeti kisebbségek jogait érintő megnyilvánulásainak elemzése feltárja azt a diszkurzív elmozdulást, amely a politikai fejlemények alakulásából és a Romániával való egyesülés projektjének megvalósításából következett.

Az az elv, hogy a kisebbségek számára politikai szabadságjogokat kell biztosítani, a KRNT ultimátumának feltételeiben jelent meg, amikor az a budapesti kormányzattól a hatalom átadását követelte 26 vármegyében. Az aradi tárgyalások alatt a román politikusok kiemelték, hogy az új román államban a magyarok és a szászok minden politikai szabadságjogból a románokkal egyenlő mértékben fognak részesülni, de kizártak bármiféle „enkla-

⁴³ Leonard Paukerow: Generalul Averescu și politica Ardealului [Averescu tábornok és Erdély politikája]. *Izbânda* [București/Bukarest] 1918. december 17. [Az új naptár szerint: 1918. december 30.]

⁴⁴ Uo.

vizáldást”, vagyis etnikai alapú területi autonómiát. A kisebbségeknek adandó „teljes nemzeti szabadság” szószerkezetet első alkalommal Iuliu Maniu fogalmazta meg az aradi tárgyalások idején. Jászi Oszkár miniszter az „autonómia” kifejezést csak Erdély felosztási tervének leírása során használta, a magyar újságírók pedig átvették tőle a cikkekben, a román politikusok azonban nem tették a magukévá a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politikájuk bemutatásakor. Magyar szempontból az autonómia a kulturális és gazdasági fejlődésre korlátozódott. Jászi Oszkár politikai szótárából a „nemzeti szabadság” és a „garanciák a nemzeti kisebbségek számára” kifejezéseket vették át a román politikusok.

A gyulafehérvári egyesülési határozat előkészítése során a politikai elv az egyesülés megvalósulásának tervével együtt változott. Egyes erdélyi román vezetők a bukaresti politikusok iránti bizalmatlanságukból fakadóan szerették volna feltételekhez kötni az egyesülést. Ezeknek a feltételeknek a megfogalmazásakor Vasile Goldiș elképzelései összefonódtak a szociáldemokratákéival, akik kevesebb tapasztalattal rendelkeztek a nemzeti politika kérdéseiben, így az egyesülési határozat első változatába bekerült a „teljes autonóm nemzeti szabadság” kifejezés. Goldiș javaslatát azonban a KRNT-ban ülő társai módosították, és az egyesülés előestéjén lefolytatott heves viták eredményeképpen kiiktatták az egyesülés feltételeit – ezeket részben átfogalmazták, hogy a leendő román állam megszervezésének alapjává váló elvekben öltsenek testet, és kihúzták az „autonóm” szót is.

Ennek az „autonóm” szónak a kiiktatása a legtisztább bizonyíték arra, hogy a román politikusok nem ígértek, és nem is adtak területi autonómiát az erdélyi nemzeti kisebbségeknek az 1918. december 1-i egyesülési határozat „teljes nemzeti szabadság” kifejezésével. Az „autonóm” szó kihúzása egyértelmű és határozott jelleget adott a szövegnek, amelyet így semmilyen formában sem lehet az erdélyi magyarok számára biztosított területi autonómiaként értelmezni.

Egy másik bizonyíték arra, hogy Gyulafehérváron nem ígértek területi autonómiát, az „autonóm” szó megőrzése a felekezeti szabadságra vonatkozó elvben. A „teljes autonóm felekezeti szabadság” szószerkezet szerepelt úgy az első változatban – Vasile Goldiș javaslatában –, mint az egyesülési határozat végső verziójában, ami ismét azt mutatja, hogy a román politikusok tökéletesen tisztában voltak az „autonómia” kifejezés értelmével, és azért vették ki a politikai szabadságjogokra vonatkozó első elvből, hogy elkerüljenek bármilyen, területi autonómiaként való értelmezést.

A gyulafehérvári határozat a vitatott megfogalmazást közvetlenül követő szövegrészben tisztázza is, hogyan értették az erdélyi román politikusok a „teljes nemzeti szabadság” kifejezés értelmét és jelentését: minden nemzeti kisebbség részesülhet saját anyanyelvű oktatásban, közigazgatásban és bíraskodásban, saját soraiból származó személyek által. Ugyanakkor minden nemzeti kisebbség képviselve lesz az ország parlamentjében és kormányzásában, arányosan az össznépszerűsége belüli súlyával. Ezeknek a részleteknek a „teljes nemzeti szabadság” után történő kifejtése a szóban forgó szószerkezet elmagyarázásának és értelmezésének céljával valósult meg.

Az egyesülést közvetlenül követő beszédek és interjúk is szemléltetik, hogy a román politikusoknak nem állt szándékukban területi autonómiát adni a magyar kisebbségnek a „teljes nemzeti szabadság” szószerkezet által. Ugyanakkor elismerték a nemzeti kisebbs-

ségeknek a románokkal egyenlő szabadságjogait, hogy ne ismételjék meg a budapesti kormányzatnak a kisebbségek asszimilációjára irányuló politikáját. Vagyis nagy a különbség a között, ahogy 1918-ban a politikusok tisztán és egyértelműen értelmezték a Gyulafehérváron deklarált elveket, és hogy miképp teszik azt egyes politikusok napjainkban.

Fordította: Zahorán Csaba